

MUŠKO ODIJEVANJE U PODRAVSKOJ BARANJI U PRVOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Pregledni rad

UDK 391:63(497.5-3 Baranja)''19''

KRUNOSLAV ŠOKAC

Kolodvorska 66

HR-31322 Baranjsko Petrovo Selo

Članak obrađuje muško tradicijsko odijevanje u podravskim baranjskim selima - Baranjsko Petrovo Selo, Šumarina i Luč, u prvoj polovici 20. stoljeća.¹ Tada se još u velikoj mjeri u tim hrvatskim selima oblačilo u šokačko (ruvo). Istraživanje se temelji na podacima iz literature, terenskim istraživanjima autora, te na analizi prikupljenih fotografija.

Ključne riječi: muško odijevanje, dječja odjeća, podravska Baranja, prva polovica 20. stoljeća

UVOD

Uvidom u dosada objavljenu i dostupnu literaturu, a koja se odnosi na tradicijsko odijevanje na području Baranje, već gotovo na prvi pogled, uočava se da su se istraživači u većoj mjeri bavili ženskim nego muškim odijevanjem. Nije to slučaj samo s baranjskom narodnom nošnjom. Žensko je ruho zahvaljujući svojoj ljepoti, bogatstvu i raznovrsnosti više plijenilo i privlačilo pažnju, kako običnog promatrača, tako i etnologa i istraživača. Iz tih, ili iz nekih drugih razloga, daleko je više objavljenih radova posvećenih ženskom tradicijskom odijevanju. Najmanje pažnje posvetili su autori dječjem ruhu.

Kada je riječ o Baranji, u tu skupinu svakako pripadaju radovi i članci Stjepana Brdarića (1908.-1996.) iz Baranjskog Petrovog Sela koje je objavljivao u prigodnoj reviji *Dakovački vezovi*. U istom izdanju pisala je i učiteljica Jelka Mihaljev. Stjepan Brdarić rodnom je iz Baranjskog Petrovog Sela pa se, razumljivo, svi podaci u njegovim člancima uglavnom i odnose na to selo. On je svoju pozornost ponajviše usmjerio na običaje (*Običaji na prelu baranjskih Hrvata, Svatovski običaji u baranjskih Hrvata, Običaji baranjskih Šokaca-Hrvata prigodom sjetve, žetve, vozidbe i vršidbe žita u Baranjskom Petrovom Selu*), ali i na istaknute ljude i pojedince koji, gledajući iz današnje perspektive, predstavljaju svojevrstne narodne umjetnike (*Gajde, gajdaši i kolo u Baranji, Pletači čarapa i čarapaca u Baranji*). Iako na više mjesta spominje narodnu nošnju, Stjepan Brdarić se njome nije detaljnije bavio.

S druge strane Jelka Mihaljev, „naša Baranjkuša“, kako ju je nazvao Stjepan Brdarić u svom članku *Pletači čarapa i čarapaca u Baranji*, u većini svojih radova piše upravo o nošnji, odijevanju i posebice o vezu baranjskih Šokaca (*Mara veze lipotu vezove, Vez na muškoj narodnoj nošnji baranjskih Hrvata, Tradicijska oglašlja baranjskih Hrvatica* i drugi). Rodom je iz sela Draž, pa u većini svojih zapisa govori uglavnom o baranjskom Podunavlju. Zato njeni članci, iako donose veoma vrijednu i zanimljivu građu, nisu toliko relevantni za ovaj rad koji je usmjeren prije svega na podravska sela Baranje.

Danica Pinterović i suradnici Muzeja Slavonije u Osijeku prikupljali su etnografske podatke na području Baranje u razdoblju od 1947. do 1949. g. Rezultat tog terenskog rada, članak *Etnografske karakteristike hrvatskih sela u Baranji*, objavljen je u Osječkom zborniku 1954. g. U tom radu obrađene su različite teme: povijesni pregled, demografske promjene, govor, kultura stanovanja, način gospodarenja, zadruge, pokućstvo i drugo. „Zadatak da proučava šokačku nošnju“, kako to kaže Danica Pinterović, imala je Adela Stošić. Njen pregledni prikaz gotovo je u cijelosti prikaz ženske narodne nošnje, dok je muškom odijevanju posvetila, doslovno, tri rečenice. One glase: „Muškarci više uopće ne nose narodno odijelo, već se ono nalazi samo još spremljeno u sanducima. Glavni su mu dijelovi gaće, rubina (košulja) i prosluk. Gaće i rubina su od domaćeg tkanja sa ukrasom ili bez njega, dok je prosluk od komoša - baršuna t.j. kupovni materijal“. Ipak, u zaključnom dijelu ovog članka, Danica Pinterović promatra, između ostalog, i nošnju u „historijskom razvoju sela od izгона Turaka do II. svjetskog rata“. Tada „muški su nosili dugačku podrezanu kosu i brkove, bijelu rubinu, široke gaće i pregaču“. Nakon 1848. g. „u nošnji se pojavljuju jasprenke i mašlijare za

1. Članak je znatno izmijenjen diplomski rad istoga naslova obranjen 2005. g. na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofsko-fakulteta u Zagrebu. Mentorica je bila dr. sc. Tihana Petrović.

muške i ženske”, a od 1918. g. do II. svjetskog rata „narodnu su nošnju muški odbacili, nose ju samo još o naročitim zgodama i tek onda samo nepotpuno (tako se nosi uz gradske hlače seljačka muška rubina)” (PINTEROVIĆ 1954.).

Dugogodišnji terenski i istraživački rad etnologinje Zdenke Lechner, na prostoru Slavonije, Baranje i Srijema, urodio je impozantnim opusom koji se ne može i ne smije zaobići ako želimo detaljnije upoznati tradicijsku kulturu ovih krajeva (LECHNER 2000.), no ni ona se nije detaljnije bavila muškim odijevanjem.

O muškoj nošnji pisali su i etnolozi Đuro Šarošac i Ivica Šestan. Đuro Šarošac u monografiji *Narodna nošnja baranjskih Hrvata* (Budimpešta, 1986.) svoju pažnju usmjerava na nošnju Hrvata koji žive u mađarskom dijelu Baranje, a Ivica Šestan se u priručniku za rekonstrukciju narodne nošnje *Narodna nošnja Baranje - Topolje* usredotočio na onu baranjskog podunavskog tipa (Zagreb, 1986.).

Tri monografije predstavljaju svojevrstu zasebnu cjelinu s obzirom na način na koji je u njima prikazano tradicijsko (muško) odijevanje i narodna nošnja. Riječ je o knjigama *Narodne nošnje Hrvatske* autorice Jelke Radauš-Ribarić, *Hrvatske narodne nošnje* Ivica Ivankovića, te o *Hrvatskoj etnografiji* u kojoj se nalazi članak Aleksandre Muraj *Obrisi svakidašnjeg života - Odijevanje*. Specifičnost tih radova je ta što sva tri autora o odijevanju govore samo u uopćenom kontekstu. Pri tome uzimaju u obzir podjelu Hrvatske na četiri etnografske zone (panonska, dinarska, jadranska i alpska), iznoseći neke njihove osnovne, opće značajke i međusobne razlike. Muška narodna nošnja Baranje spominje se, dakako, u poglavljima koja se bave odijevanjem u panonskom etnografskom području. Ona je ovdje predstavljena samo u onim svojim dijelovima koji ju čine specifičnom u usporedbi sa drugim muškim nošnjama ovog kulturnog areala.

Govoreći o općim značajkama panonskog ruha, Jelka Radauš-Ribarić napominje da se „u panonskoj nizini sačuvalo u postupku proizvodnje platna, u tkalačkom stanu i u vještinama tkanja, u odjevnom inventaru najviše elementa stare slavenske baštine...” Ti slavenski elementi najuočljiviji su na muškom ruhu. Ono je, kao i žensko, uvijek izrađeno od domaćeg platna. Gaće i košulja sastavljeni su od ravnih, nekrojenih pola platna sašivenog i složenog u manje ili veće nabore (najčešće oko vratnog izreza i kod rukava, u zapešću). Stara slavenska baština, smatra autorica, vidljiva je još i u dodatnim dijelovima osnovnom ruhu u obliku krznjenih i suknenih odjevnih predmeta. Sve ove elemente pronalazimo i u muškom ruhu podravske Baranje. Kada govori o muškoj nošnji sjeverne Hrvatske, Jelka Radauš-Ribarić spominje i baranjsko muško ruho, odnosno neke njegove specifičnosti. Upozorila je na vrstu platna od kojeg je izrađeno (grublje platno za svakodnevnu, a finije, laneno za svečaniju nošnju), na širinu i dužinu gaća, kao i na ukrašavanje rukava baranjskih muških rubina. Nije izostavila mušku *pregačicu*, kao ni *pošu*, maramu koju su baranjski Šokci vezivali oko vrata. S razlogom, zaključuje kako „svečana baranjska muška nošnja predstavlja svojim ukrasom najiskićeniju varijantu panonskog muškog ruha uopće” (RADAUŠ-RIBARIĆ 1975.: s.p.).

Gotovo identično, ali u nešto manjem opsegu, baranjsku mušku nošnju spominje i Aleksandra Muraj. Ona, pored ostalog, napominje kako su prsluci „u odjeći slavonskih i baranjskih momaka bili ukrašeni vezom sa srebrnom i zlatnom žicom” (MURAJ 1998.: 137). U Baranji tu zapravo nije riječ o vezu u pravom smislu riječi, nego o prsluku, *prosluku* ukrašenom našivenim *šikovima* - kupovnim, pozamanterijskim vrpčama na koje su još dodatno mogle biti prišivene *jasprice*.² Kada govori o muškim pregačicama, napominje da se, osim u podravskoj Baranji, javljaju još i u odjeći Bilogoraca i Podravaca.

Ivica Ivanković u monografiji *Hrvatske narodne nošnje*, uz opće značajke starinskih muških nošnji panonskog tipa u Hrvatskoj, upućuje i na jedan zanimljiv detalj u muškoj narodnoj nošnji podravske Baranje. Riječ je o kićenju šešira. „U podravskoj su Baranji oko šešira, kape, za ukras obično povezivali *podmitač* - *vezeni* ili *jaspreni*, kakve su u tom kraju preko svojih kapica nosile udane žene” (IVANKOVIĆ 2001.: 16). Ova tvrdnja samo je donekle točna. Naime, prema podacima s terena, šeširi su se u starije doba, na način koji spominje Ivica Ivanković, ukrašavali samo za *buše*, odnosno *poklade*, a u tom slučaju nosile su ih žene (sl. 1). Baranjske *lipa buše* odjevene su u svečane nošnje, i to uglavnom tako da žene nose muško, a muškarci žensko ruho.³ Na svim ostalim fotografijama iz razdoblja koje obuhvaća ovaj rad (prva polovica 20. stoljeća), a koje nisu snimljene za *buše*, uočit ćemo da *podmitača* na šeširima nema. Kazivačice su uočile pojavu kićenja šešira *podmitačem* u novije doba, u vrijeme kada nema pokladnog prerusavanja. Ovakav ukras na šeširu na muškoj glavi očito je, dakle, pojava novijeg datuma postanja.

U časopisu *Studia Ethnologica* br. 4, objavljen je 1992. g. članak kustosice zagrebačkog Etnografskog muzeja Nadje Maglice *Narodna nošnja baranjskih Hrvata*. Svojevrsan dopunjeni nastavak ovog rada najopširniji je prikaz narodne nošnje Baranje ikad napisan. Riječ je o velikoj monografiji iste autorice, Nadje Maglice, *Baranja se šareni - Predajno ruho baranjskih Hrvata* (Etnografski muzej Zagreb, 2003.).

Dva, i to manja rada, govore o muškom odijevanju u podravskoj Baranji, točnije u Baranjskom Petrovom Selu: *Narodna nošnja kod baranjskih Hrvata* (1937.) Pave Sekereša te *Hrvatska narodna nošnja u Baranji* (1944.) Stjepana Sekereša.

Pavao Sekereš, tajnik Ogranka Seljačke sloge, 1937. g. prilično romantičarski, zanesenjački i s neskrivenim divljenjem opisuje narodnu nošnju baranjskih Hrvata. Muškom odijevanju posvetio je nekoliko redaka, a odnose se ponajviše na postupno napuštanje narodne nošnje. Tih nekoliko redaka donosim ovdje u cjelini: „Kod mlađeg muškog naraštaja u zadnje se vrijeme opaža volja i za moderno odijevanje. Tako se mladići, koji češće zalaze i u društva izvan naše zajednice, nose i građanski, ali se pri tom ne zanema-

2 Okrugle kovne pločice raznih boja (prevladavaju zlatna i srebrna).

3 *Buše* mogu biti *lipa* i *strašne*. *Lipa* su maskirane na već spomenuti način, a *strašne(ni)* nose kožuh s krznom prema van, gaće napune slamom, o struk svežu *klepke* kojima buče, a na glavi nose *krpu*. U podravskoj Baranji nema *bušala*, drvene maske zoomorfnog oblika kakvu nalazimo u Podunavlju i Mohaču.

ruje narodna nošnja. Na svečanostima, godovima, raznim narodnim proslavama, svatbama, svuda se još vide i muška narodna odijela, a nisu riedki ni slučajevi takmičenja među momcima i djevojkama, tko će se pojaviti u što ljepšem i ukusnije izrađenom odielu te na taj način zadiviti okolinu” (SEKEREŠ 1937.: 124).

Stjepan Sekereš, profesor hrvatskoga jezika, podijelio je svoj članak *Hrvatska narodna nošnja u Baranji* na četiri cjeline. Uz dječju i žensku odjeću, te nakit, u drugom poglavlju bavi se isključivo „mužkom odjećom”. Tu je zapravo samo nabrojao neke osnovne dijelove i inačice muškog ruha. Faktori i čimbenici koji su utjecali na odijevanje, odnosno odrednice koje je primijenio pri opisivanju odjevnih predmeta jesu vremenski uvjeti, odnosno godišnja doba (ljetozima), kao i životna dob muškaraca (1944.).

Ovim sam radom nastojao na jednom mjestu obuhvatiti izvore i podatke o muškom odijevanju u podravskoj Baranji, te provjeriti i dopuniti postojeće spoznaje i podatke vlastitim terenskim istraživanjima. Posebnu sam pozornost posvetio odijevanju dječaka jer se u objavljenim radovima dječje odijevanje gotovo i ne spominje. Istraživanja sam proveo u nekoliko navrata u razdoblju od 2003. do 2005. g. U istraživanju je sudjelovao veći broj kazivača različite životne dobi, žena i muškaraca. U ovom sam se prikazu muškoga odijevanja ograničio na prvu polovicu 20. stoljeća. Radi dopune i potvrde kazivanja, analizirao sam i veći broj tada prikupljenih fotografija. Fotografije iz tog razdoblja su rijetke, a najčešće prikazuju svečanu odjeću jer su se Baranjski najčešće fotografirali za *kermenc*, dan kada se slavi svetac kojem je posvećena mjesna crkva. U Baranjskom Petrovom Selu, u lokalnom govoru Petarda, odakle je najveći broj fotografija, *kermenc* je 10. kolovoza – sv. Lovro, kada su u selo dolazili *slikari* i izrađivali „brze slike”. Rijetka prilika za mogućnost fotografiranja bile su i svadbe. Šokci i Šokice su se za *kermenc* i svatove odijevali u svoje svečano *ruvo*. Kada je riječ o fotografijama, istaknuo bih i onu nastalu u Osijeku 9. veljače 1936. g. Na toj fotografiji su članovi Ogranka Seljačke sloge iz Baranjskog Petrovog Sela odjeveni u svečane nošnje kakve opisuje godinu dana kasnije, 1937., Pavao Sekereš, tajnik Ogranka Seljačke sloge.

Sl. 1. Lipe buše - divojke u muškoj nošnji. Na glavi nose šešire ukrašene podmitačima, a na prsima novce, Baranjsko Petrovo Selo, godina nepoznata

MUŠKO ODIJEVANJE U PODRAVSKOJ BARANJI

U tekstu paralelno navodim dva pojma: *narodna nošnja* i *tradicijsko odijevanje*. „Pod odijevanjem u etnološkom smislu podrazumijevamo svekoliko opremanje ljudskoga tijela: odjeću, obuću, nakit te češljanje, odnosno uređenje glave. Uobičajeno je da se cijeli taj kompleks označuje književno-jezičnim pojmom *narodna nošnja*, iako ga seljački govor nije poznavao, rabeći umjesto njega nazive *ruho*, *haljine*, *roba*, *oprava* i dr.” (MURAJ 1998.: 109).

Dunja Rihtman-Auguštin pojam *narodna nošnja* tumači kao „odijevanje u relativno stabilnim segmentima društva poput etničkih grupa, sela, regija, koji su jače izloženi vlastitim unutrašnjim pritiscima negoli svakodnevnim pritiscima globalnog društvenog i komunikacijskog sustava” (RIHTMAN-AUGUŠTIN 1988.: 110).

Odjeću koju su nosili Šokci u podravskom dijelu Baranje nazivali su *ruvo*. Osnovni dijelovi ruva su *gaće* i košulja, *rubina*, a sačinjavali su ga još i neki drugi odjevni predmeti, ovisno o tome je li riječ o svakodnevnoj, radnoj ili svečanoj odjeći. Kada je riječ o svečanom ruhu kojim se ovaj rad pretežito bavi, muškarac je bio „lipo opravit“

kada je uz gaće i rubinu nosio još i prsluk, *prosluk*, *pregačicu*, *pošu* i *šešir*, a na nogama čarape, *čorape* i *čorapce*, te cipele ili *čizme*. *Gaće* i *rubina* predstavljaju redovito jednu cjelinu pa su izrađene kao par, od iste vrste platna, i ukrašeni na identičan način (sl. 11). Po tim je svojim karakteristikama muška baranjska nošnja tipično panonsko ruho.

Prva polovica 20. stoljeća radoblje je u kojem se muško ruho intenzivno mijenjalo uvođenjem nekih novih odjevnih predmeta pod utjecajem gradske mode. Te odjevne predmete (*sašite košulje*, *lače*) možemo smatrati svojevrsnim prijelaznim oblicima koje će u konačnici posve zamijeniti odjeća građanskoga tipa.

DJEČJA ODJEĆA

Dječjoj odjeći pridavalo se u literaturi najmanje pozornosti. Nekoliko podataka o odijevanju djece u baranjskim selima donose Stjepan Sekereš i Nadja Maglica.

„Dok su djeca još sasvim malena, i muška i ženska se oblače u duge haljine od bijelog domaćeg platna. Te su haljine (rubine) dolje po rubovima, po rukavima i prsima obično izvezene natkom crvene, crne ili modre boje, a između toga veza umeću se kod svečanih haljina jasprice raznih boja. U novije vrijeme počinje se za vezenje upotrebljavati i umjetna svila. Zimi mala djeca nose čarape od vune liepo izšarane, a obuvaju obično *čose* od domaće vune crvene, plave ili zelene boje. Ljeti djeca obično idu bosa, a nedjeljom i blagdanom oblače samo *čose* bez čarapa” (SEKEREŠ 1944.: 98).⁴

Ovako je dječju nošnju opisao Stjepan Sekereš, a veoma slično njemu, o istoj temi, piše i Nadja Maglica. Ona navodi: „Dječja odjeća ne razlikuje se u najranijoj dobi djece, djevojčice i dječaci nosili su *rubinu(icu)*, dugu košulju od domaćeg platna, ravnog kroja, nabrana vratnog izreza, ukrašenih rubova rukava i prsnog dijela plosnim vezom u crvenoj, crnoj i plavoj niti (natak)” (MAGLICA 2003.: 124).

Muška *rubinica*, kao što je već rečeno, dugačka je platnena bijela košulja nabrana oko vrata koja se navlači preko glave. Otvor za glavu jednostavno je izrezan u presavijenoj poli platna i opšiven užom pasicom koja se naziva *garil*. Kod dječjih *rubinica*, *garil* je najčešće opšiven crvenim platnom (kod odraslih crnim), te je na krajevima završavao malim *kiticama* od crvenoga konca, koje su visile na prsima (češće kod djevojčica). Otvor za glavu, *garil*, produžen je, iz praktičnih razloga, na prsima prorezom, a spaja se pod vratom pomoću *kopče*, odnosno ušice i kvačice. *Rubinica* seže do, otprilike, polovice lista i izrađena je od, najčešće, tri pole domaćeg platna, *tkanja* (najčešće *servijan* i *ceduljice*).⁵ Dječje *rubinice* nazivaju se i *dugačke rubine* jer nemaju oplećak i krila, rađene su *ujedno* (u jednom komadu). Dječacima i djevojčicama opasivali su *pojasak* (dem. od *pojas*). *Pojasak* za dječake obično je bio

od „crnog someta, ukrašen granama”, dok je onaj za curice bio poput *podmitača*.⁶ *Pojasak* se vezivao sa stražnje strane gdje su s njega visile *kitice*, baš kao i kod *garila* (sl. 3).

Svečane muške rubinice bile su ukrašene, *našite natkom*, *jaspricama* ili su ukrašen, s prednje i stražnje donje strane, činile *pantličice*. *Pantličice* su izrađene od svilenih vrpca, *mašlija*, crvene, zelene, plave ili crne boje. *Dugačka rubina križana* dobila je naziv upravo po svom ukrasu jer je *malim pantlikama križana*. Kod *malih pantlika* „dvi se pantlike ukrste i ukrasu jaspricama”, a postoje i *velike pantlike* kod kojih se ukriže tri vrpce, *mašlije*, pa *pantlika* ima kružni oblik. *Rubinice* nisu imale *poramenje*, ukras na ramenom dijelu izveden vezom i koncem crne boje kakav imaju *rubine* odraslih, nego su umjesto njega mogle imati *velike pantlike*. Porub *rubinice* obrubljen je, kao i orukavlje, gotovo uvijek čipkom (sl. 4).

Sl. 2. Eva i Stipo Posavac u rubinicama, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno „o kermencu” oko 1935. g.

⁴ *Čose* - naziv za laganu vunenu obuću u obliku papuča. Naziv kojim se koristi Stjepan Sekereš zabilježio sam u podravskom selu Torjanci, dok se u većini ostalih sela javlja naziv *čarapci*, *čorapci*.

⁵ *Tkanje* može biti *čisto* (bijelo platno bez uzorka) ili *šareno* (sa uzorkom - *velike* i *male cidule*, *servijan*, *šćipano*, *na mačje noge itd.*)

⁶ *Podmitač* je uža vrpca, često ukrašena vezom ili jaspricama. Sastavni je dio *kapice*, ogavlja udanih žena u podravskoj Baranji.

Sl. 3. Dječak u rubinici opasan pojaskom. Na fotografiji je obitelj Posavac: Pavo, Stipo, Eva i Eva, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1932. g.

Zanimljiva je i fotografija dječaka obučenog u rubinicu „malo jasprenu” s *pantlikama* na ramenima i povrh poruba. Uz nju su mu odjenuli još i *prosluk*, što nije bilo uobičajeno jer su „deca uvijek bila samo u rubinicama”. Mogli bismo reći da je to iznimka koja potvrđuje pravilo (sl. 5).

Sl. 4. Pavo Benak (rođ. 1927.) u rubinici križanoj s pantlikama na ramenima, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno 10. kolovoza 1931. g.

Osim od domaćeg platna, kakvo se koristilo za izradu svečanijih, *rubinice* za svakodnevno odijevanje mogle su biti izrađene i od kupovnog materijala, najčešće s uzorkom (*cic, delin, vunenc* i drugi). Roba tvorničke proizvodnje kupovala se od Židova, putujućih trgovaca⁷. Prvu *rubinicu* djeca su dobivala nakon što bi prohodala, a prvu malo svečaniju, „bolje opravitu”, za *kermenc*. Zbog toga na fotografijama vidimo uglavnom samo svečane *rubinice*. Ljeti su djeca bila bosonoga, a zimi su im obuvali *čorape* i *čarapke*, koji su bili imućniji, i cipele (sl. 5), te najčešće drvene *co-kule*. Od najranije dobi mogli su dječaci nositi šešir na glavi (sl. 1 i 3). Polaskom u školu djevojčice nastavljaju nositi rubinicu koja sada „biva postepeno sve vezenija, ukrašenija i od boljeg tkanja” (SEKEREŠ 1944.: 98). Dječaci *rubinicu* zamjenjuju gaćama, *rubinom* i *proslukom*, odjevnim predmetima koji su sastavni dio odjavnog inventara odraslih muškaraca (sl. 6). Zbog toga ovdje neću navoditi detaljnije opise dječakčkog *ruva*, već donosim nekoliko fotografija koje zorno prikazuju kako je izgledao svečano odjeven mali baranjski Šokac u prvoj polovici 20. st.

Košulju, *rubinu* izrađenu od domaćeg platna u ovom razdoblju sve češće zamjenjuje *rubina* sašivena od kupovnog materijala. Te „šarene rubinke šnajderka sašije” (sl. 7).

⁷ U Baranjskom Petrovom Selu bile su svega dvije, tri židovske obitelji, od kojih je jedna „držala dućan“.

Gaće koje vidimo na sl. 6 sačuvane su do danas i nalaze se u vlasništvu Janje Bačić-Marinove iz Baranjskog Petrovog Sela; izrađene su od domaćeg lana čistog tkanja. Svaka nogavica sastavljena je „u dvi pole”, a ukras im čine „natkom našite prazne grančice”. Rasplet povrh poruba „malo je našiven”.

Prosluci su se kupovali „gotovi, na vašaru”, a *pregač* je mogao biti tkani (sl. 7) ili sašiven od kupovnog materijala (sl. 6).

Sl. 5. Dječak u malo pojaspranoj rubinici s proslukom (u sredini), Baranjsko Petrovo Selo, godina nepoznata

Šešir je sada, kada je *dugačku rubinu* zamijenio *gaćama*, *rubinom*, *proslukom* i *pregačem*, neizostavan dio ruha lijepo odjevenog dječaka. Prema kazivačicama, „naša deca nikad nisu bila gologlava ko Bezdancići”. Naziv „Bezdancići” označava zapravo dječake iz susjednog, Mađarima naseljenog sela, Bezdana. Iz ovoga se može zaključiti da šešir nije bio samo pokrivalo za glavu i obvezan dio odjeće baranjskih Šokaca, nego i svojevrsan simbol, znak raspoznavanja.

Sl. 6. Marko Pavlović-Marinov (1909.-1940.) u rubini, gaćama, prosluku i šeširu, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1915. g.

Gaće i *rubinu* od domaćeg platna dječaci su češće oblačili ljeti. Zimi je prikladnije bilo *ruvo* koje su činile *lače*, „sašita” *rubina* i *prosluk*. *Lače* su obično bile od „crnog ili braon (smeđeg) someta”, a kupovale su se gotove „na vašaru”.⁸⁸ *Rubine* su šivali, kako je već spomenuto, od raznih materijala, a najčešće od vunenog *delina*. Takva košulja naziva se po materijalu od kojeg je izrađena *delinska rubina*. Ovakve „sašite rubine” umjesto *garila* imaju visoki, uspravni ovratnik, umetak na prsima i *zapunke* koji su od istog materijala, ali druge boje. Uz ovakvo *ruvo* nosio se, također *prosluk* i šešir, te odgovarajuća obuća. Uz *lače* se obično obuvaju *čizme*, ali mogle su se povrh *lača* obući *čorape*, a potom cipele (sl. 8).

Posebnu i rjeđe viđenu inačicu u odijevanju dječaka predstavlja ruho koje čine bijele *lače*, *rubina s kragnom* i *prosluk*. Prsa ove košulje su „malo porubljenka kao kod starih rubina”. Na nogama dječak ima *čorapke* (sl. 9).

⁸⁸ Vašari su se u Baranji održavali u Belom Manastiru, Bolmanu, Popovcu (lokalni naziv za Popovac je Ban) i drugdje.

Sl. 7. Stipo Posavac (rod. 1928.) u čorapcima, gaćama, tkanom pregaču, rubini, prosluku i šeširu, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1938. g.

Sl. 8. Marko Pavlović-Marinov (1909.-1940.) u laćama, rubini, prosluku s lančićem, čorapama i cipelama, u ruci drži šešir, Baranjsko Petrovo Selo, godina nepoznata

Ako usporedimo iznesenu terensku građu s podacima u dosada objavljenoj literaturi, može se zaključiti kako su autori dječjem odjevanju pridavali malo pozornosti. Stjepan Sekereš i Nadja Maglica jedini su spomenuli i dječju odjeću u Baranji, posvetivši joj svega nekoliko, na početku citiranih, redaka. Pri tome nisu uočili jednu bitnu razliku među *rubinicama* koje su nosile djevojčice, odnosno dječčaci. Ta razlika odnosi se na završetak rukava. Ženska *rubinica* završava, kao i rubina odraslih žena, *repetama*, dok je muška u *zapešću* nabrana i završava *zapunkima*, odnosno širom orukvicom kakvu imaju *rubine* odraslih muškaraca.⁹

Sl. 9. Eva i Stipo Posavac-Matokovi i Eva Livović-Bodina, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1937. g.

⁹ Repete su dio ženskog rukava od jame do njegovog kraja. Jama se izrezivala u donjem dijelu rukava, gdje se on nabirao i ukrašavao vezom, da bi se nastavio i završio repetama.

Isto tako, ne spominju da su *rubinice*, osim „dolje po rubovima, po rukavima i prsima” (SEKEREŠ 1944.: 98), mogle biti izvezene i ukrašene kako sa stražnje, tako i sa prednje strane donjeg dijela sa po nekoliko (obično pet) uzdužnih pruga, odnosno redova (sl. 10). I tu je još jedna bitna razlika između ženskih i muških *rubinica*. Naime, samo su muške *rubinice* bile ukrašene kako sa stražnje tako i s prednje strane. Prednja, donja strana ženskih *rubinica* ostajala je neukrašena jer su djevojčice, kad bi poodrasle, uz tu istu *rubinicu* dobivale i *pregač-icu* (sl. 2).

Svi dosada izneseni podaci, kao i fotografska građa, ukazuju na činjenicu da su muške *dugačke rubine*, *rubinice* ukrašenije od ženskih. Ova, mogli bismo reći i ne tako velika, pojedinost pokazuje koliko je Baranja specifično etnografsko područje.

Sl. 10. Dječak u rubinici, Eva i Pavo Benak (rođ. 1927.), Baranjsko Petrovo Selo, 10. kolovoza 1930. g.

ODIJEVANJE MUŠKARACA

Terenska građa obrađena je tako da podatke iznesene u tekstu zorno potvrđuju primjeri koje donose priložene fotografije. Tekst je pri tome podijeljen tako da zasebno obrađuje pojedine dijelove ruha i to ovim redom: *rubina*, *gaće*, *prosluk*, *pregačica*, *obuća*.

Košulja, *rubina*, izrađena je od jedne pole domaćeg

lanenog ili pamučnog platna.¹⁰ Dopire do bokova i nosi se preko gaća. Pola platna se presavije i na njenom preklopu se izreže otvor za glavu opšiven *garilom*, odnosno užom izvezenom pasicom koja je, u pravilu, crne boje. Otvor za glavu proširen je prorezom na prsima koji se nakon oblačenja spajao kopčom. Za razliku od dječjih *rubinica* i ženskih *rubina*, muška *rubina* nije se nabirala oko vrata. S objiju strana pola je proširena umetnutim klinovima od istovrsnog tkanja „da ne bude uska i da lipo pada”. Ovi klinovi spojeni su s osnovnom polom *pripletom* ili *upletom* (čipkom), kako na ramenu tako i s prednje i stražnje strane, ispod rukava. Gornji, rameni dio *rubine* dodatno je podstavljen još jednim komadom platna. Ovisno o prigodi bile su *rubine* više ili manje ukrašene.

Sl. 11. Svečano odjevena folklorna skupina iz Baranjskog Petrovog Sela snimljena, kako piše na poleđini: „u Osijeku 9 februar 1936.”

Rukavi su ušiveni na ramenu i nisu se u ovom dijelu nabirali. Redovito su izrađeni od jedne i pol pole platna. Ukrašan na ramenu muške *rubine*, bila ona radna ili svečana, čini *poramenje*. *Poramenje* je kod muških *rubina* izvedeno u dvije uzdužne pruge, dvije na svakom ramenu, dok ga kod žena čini jedna, poprečna pruga. *Poramenje* je pretežito crne boje „različito našito od natka”. Osim *poramenja* koje je našiveno izravno na rubinu, ukras (kod svečanijih inačica) na ramenom dijelu *rubine* mogu činiti i (*velike*) *pantlike* koje se dodatno pričvrste. Broj *pantlika* uvijek je neparan jer jedna uvijek mora biti na sredini. Obično se, dakle, nosila jedna ili tri *pantlike* na svakom ramenu, „nikako dvj” (sl. 12). Osim na ramenima, *pantlike* su se pričvršćivale i uz rub, odnosno iznad donjeg dijela *rubine* (sl. 15).

„U Baranji najbogatiji je ukras stavljen na rukav košulje koji je izvezen cijelom svojom dužinom” (RADAUŠ-RIBARIĆ 1975.: s.p.). Taj ukras odnosi se na čitavi rukav, od ramena do zapešća, odnosno od *poramenja* do *zapunka*, bilo da je riječ o raspletu, upletu ili čipki.¹¹

Ovi osnovni načini ukrašavanja rukava mogu biti nadopunjeni vezom ili prišivanjem *jasprica* i *šikova*. Za baranjske Šokce karakteristično je da su *rubine* (dječje, ženske i muške) i muške gaće vezli samo s trima bojama: crvenom, plavom i crnom.

¹⁰ Pola označava širinu domaćeg platna od oko 50 cm.

¹¹ Čipka u Baranji može biti izrađena na batiče ili se kupovna.

Sl. 12. Muškarac i žena u nošnji jesu Pavo i Eva Posavac-Đuroševići iz Baranjskog Petrovog Sela (treća osoba nepoznata). On je odjeven u bijelu raspletanu rubinu (takve trebaju biti i gaće) s pantlikama na ramenima, pregač vunenc, prosluk i čizme, godina nepoznata

Rukav se nabirao u zapešću i tu je završavao *zapunkima* - širom orukvicom najčešće ukrašenom sitnim vezom *opačkom*. Na zapunke se još završno prišivala čipka.

Osim rukava ukrašava se i donji rub *rubine* koji također redovito završava čipkom. Baranjska muška nošnja zaista je jedinstvena po svojoj kićenosti, u usporedbi sa svim ostalim muškim nošnjama Hrvatske. Osobito se to odnosi na *rubine*. Naime, po vrsti i količini ukrasa na njihovim rukavima baranjske muške rubine nimalo ne zaostaju za rubinama iz ženskog odjevnog inventara. Po tom ukrasu dobile su i nazive. Tako možemo govoriti o, primjerice, *rubini raspletanoj grančicama*, *rubini popletanoj na jabučke*, *rubini na bukovarske grane* ili o *vrtanoj jasprenoj rubini* (sl. 13).¹²

Gaće dolaze uvijek u paru s rubinom, tako da se navedeni nazivi odnose i na njih (*vrtane gaće*, *popletane gaće* itd.). Cjelinu platnenih gaća i *rubine* na određeni način narušava pojava *rubina* sašivenih od brokata, svile, delina (kašmira) i drugih kupovnih, većinom uzorkovanih tkanina. Ove *rubine* izrađivale su pojedine, krojenju i šivanju vičnije, *šnajderke*. I dalje se nose gaće, pregač i prsluk, *prosluk*, samo je *rubina* drukčija (sl. 1 i 14). Takve *sašite rubine* razlikuju se od predhodne inačice u materijalu, ali i u

¹² Vrtana podrazumijeva da je našivena bijelim jasprićama, najasprana, a popletana znači da je vez izveden na protku (mrežici) – „popletano po protku”.

kroju.¹³ Već i sama pojava krojenja zapravo je novost za baranjske Šokice. Dakle, jednostavno izrezani otvor za glavu s *garilom* sada zamjenjuje visoki, uspravni ovratnik (*ruska kragna*). Izreza na prsima nema, nego se kopča po sredini pomoću metalnih kopči. Prsni dio i *zapunki* ovih *rubina* izrađeni su od istog materijala kao i ostatak košulje, samo su druge boje. Prsni umetak koji imaju ove *rubine* mogao je kod *opravnijih* primjeraka biti urešen ručno *našitim*, vezanim, biljnim, pretežito cvjetnim motivima. *Zapunki* nisu završavali čipkom nego malim cik-cak porubom (sl. 1).

Sl. 13. Muškarci iz Baranjskog Petrovog Sela. S lijeva na desno Stjepan Brdarić u rubini raspletanoj grančicama, Marko Šokac u rubini popletanoj na jabučke, Marko Taradan u rubini na bukovarske grane i Pavo Franjin u vrtanoj jasprenoj rubini. „Slikano u Osijeku o pokladskoj zabavi 1941. g.”

Još je jedan zanimljiv podatak koji se odnosi na muške baranjske *rubine*. Naime, prema kazivanju, *bijele rubine* od domaćeg platna *servijana* (pamučno tkanje), koje su nosili mlađi muškarci kad su radili, znali su ponekad „ofarbat u zeleno da se ne zaprlja”. Vjerojatno su ih *farbali* i drugim bojama, osim zelene, ali ih kazivačica nije precizirala – „farbali su ih svakako”. Sve *rubine* opisane u tekstu i one koje nam donosi prikazani fotografski materijal svečane su inačice ovog odjevnog predmeta. Najviše pozornosti pri ukrašavanju pridavalo se rukavima. Rukavi muške *rubine* ukrašeni su isključivo u okomitom, uzdužnom smjeru koji se dobiva sastavljanjem pola *raspletom* i *upletom*.¹⁴ Za razliku od ženskih *rubina*, ovdje je i *poramenje* izvedeno u istom smjeru. Dodatno se može još ukrašavati vezom, *prosicom*, našivanjem *jasprića*.¹⁵ *Rubine* su prvi odjevni predmeti u odjeći baranjskih Šokaca zamijenjeni nekim drugim inačicama (košulje šivane od kupovnih materijala) u kojima je vidljiv utjecaj građanskog odijevanja.

¹³ Šokice su za ovu košulju zadržale naziv rubina, ali one starije, izrađene od domaćeg platna jesu „prave šokačke”.

¹⁴ Rasplet je naziv za tehniku iglom šivane čipke, a uplet je kupovna čipka.

¹⁵ Prosic je tehnika ukrašavanja kod koje se niti izvlače u oba pravca i izrezuju. Najčešći motiv izrađen ovom tehnikom je pendžerčić.

Sl. 14. Svečano odjevene žene i muškarci, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno 1939. g.

Gaće baranjskih Šokaca najbolji su primjer ostataka stare slavenske baštine koju spominje Jelka Radauš-Ribarić kada govori o općim značajkama panonskog ruha.

Izrađene su od domaćeg platna (najčešće lanenog ili pamučnog) koje se nije krojilo, nego su se njegove ravne pole jednostavno sašile. Broj pola utrošen za svaku nogavicu varirao je od dvije i pol do tri, ali i više, ovisno o tome je li se radilo o svakodnevnoj, radnoj ili svečanoj opravi. Radne gaće u podravskoj Baranji izrađene su uglavnom u pet pola (dvije i pol pole za svaku nogavicu), dok se za one svečane znalo potrošiti i do sedam do osam pola, odnosno od tri i pol do četiri pole za svaku nogavicu (sl. 15). Jelka Mihaljev donosi podatak da su „gaće za svečane dane u dvanaest pola” (MIHALJEV 1972.: 14), no taj se podatak odnosi na podunavsku Baranju. Podunavci su, naime, za izradu i ženskih i muških odjevnih predmeta trošili nešto više platna nego Podravci.

Zbog velike količine utrošenog platna, baranjske muške gaće izuzetno su široke pa izgledaju, kako je to slikovito kazala Jelka Radauš-Ribarić, „kao nabrane suknje” (sl. 17). Između nogavica, koje su sezale do otprilike polovice lista, umetao se *tur*, središnji kvadratni komad platna. U gornjem dijelu gaće imaju širi porub u koji se udije *svitnjak*, uzica kojom su se vezivale u struku.

Gaće su mogle biti *čiste*, *bijele* ili ukrašene još i vezom, *jaspricama* ili *pantlikama*. Ukrašene su uvijek izvedene iznad poruba nogavice, a čini ga jedna ili više vodoravnih pruga *raspleta* raznih uzoraka (*pendžerčići*, *tronoge*, *varošanac* itd.). Osim ovog vodoravnog, svečane gaće u podravskoj Baranji mogu imati i okomiti ukras u nekoliko pruga izvedenih tehnikom vezenja ili prišivanjem *jasprica* (sl. 16). Gaće kao i *rubine* imaju nazive s obzirom na izvedeni ukras. Tako, primjerice, mogu biti *trukovane*, *našite*, *jasprane* (*vrtane*), *prosicane*, *popletane* ili *ukrašene pantlikama*.¹⁶

¹⁶ Trukovati znači otisnuti uzorak na platno pomoću kalupa.

Sl. 15. Pavo Bačić-Ižakov, Pavo Posavac-Matokov (sjedi) i Stipo Šokac-Tomin u svečanim nošnjama. Nose gaće, rubinu s pantlikama, prosluk i pregač. Muškarac u sredini na nogama ima čorape vitane na tice i cipele, a druga dvojica čizme, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1930. g.

Sl. 16. Kolo oko gajdaša Marka Šokca, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno 1938. g.

Popletane gaće (i *rubina*) ukrašene su uzorkom koji se izvodi poplitanjem po *protku* (mrežici) najčešće svilenim koncem crvene, plave i crne boje te zlatnom žicom. Uz takve gaće i *rubinu* obvezan je *popletani pregač* (sl. 17).

Gaće podravskih Šokaca specifične su po načinu na koji se slažu. Naime, svečane muške gaće se *saviju*, *na-skale*, odnosno slože u sitne okomite nabore, *skalice* (sl.

16). Prednji dio gaća se ne „skali“ jer ga pokriva *pregačica*. Podunavci ne poznaju ovakav način slaganja gaća, kao ni *pregačicu*.

Međutim, i unutar podravske skupine baranjskih šokačkih sela postoje određene razlike, a vidljive su i u načinu na koji se slažu gaće. Tako su u podravskom (prekošumskom) selu Bengi (Šumarini) gaće „okolo-naokolo našite i poskalite“.¹⁷Svečane gaće u Bengi *našite* su po svim svojim polama, kako poprečnim (iznad poruba) tako i uzdužnim vezom. Uz ovakve gaće muškarac ne nosi *pregačicu* (sl. 18).

Sl. 17. Pavo i Ana Šokac (rod. Dugački) iz Baranjskog Petrovog Sela snimljeni na dan svoga vjenčanja u Luču. On nosi gaće i rubinu popletane na jabučke i isti takav pregač, prosluk s novcima, a na nogama čizme, snimljeno 16. studenog 1937. g.

Šumarini susjedno selo Luč ima opet svoj način slaganja gaća, koji se odatle proširio i u druga sela podravske Baranje, pa ga tamo zato nazivaju *po lučki*. Gaće savijene *po lučki* imaju vodoravne *skalice*, odnosno nabore cijelom svojom dužinom. Uz ovako složene gaće također se nije nosio *pregač*.

„Dedaci su uvijek bili u gaćama“, odnosno i ljeti i zimi nosili su *oplatnjare*. *Oplatnjare* su gaće od *oplati* - gru-

bljeg, debljeg platna. Zimi su ih „mazagama (uzicama) vezali ispod kolena“.

Kao što je *rubinu* od domaćeg tkanja zamijenila *rubina* sašivena od kupovnih tkanina, tako i gaće postupno zamjenjuju kupovne *lače*. Kupovale su se najčešće na *vašaru* (sajmu) i pretežito su bile crne ili smeđe boje (sl. 19). Nosile su se i bijele hlače. Bijele *lače* su se kupovale ili su ih „šili od ceduljica“, domaćeg bijelog uzorkovanog platna. Takve „bijele lače od sitni ceduljica nose se u svetac“ (sl. 20). Svečaniju inačicu *lača* predstavljaju i one izrađene od crnog *komoša* (baršuna) ukrašene *šikovima* (pozamanterijskim vrpčama, gajtanimi) i raznobojnim strojnim vezom. *Šikovi*, srebrni i zlatni, prišivali su se po vanjskoj strani nogavica i po prednjoj bedrenoj strani. Ovako ukrašene *komošne lače* nosili su uglavnom mlađi muškarci i to, navodno, oni „koji su bili malo bečari“. Hlače građanskoga kroja nosile su se u kombinaciji sa *sašitim rubinama* i *proslukom*, sve dok i njih konačno nije zamijenilo građansko odijelo (sl. 19 i 20).

Sl. 18. Svatovi u Bengi (Šumarini). Muškarac u prvom redu (sjedi kraj mladenke) nosi gaće tipične za ovo selo, snimljeno 1937. g.

Prsluk, *prosluk*, sastavni je dio svečanijeg muškog ruha. Redovito je izrađen od crnog *someta* (baršuna, pliša), a izrađivali su ga majstori krojači. Kupovali su se na *vašarima*. Specifičnost baranjskih *prosluka* predstavlja njihov vrlo duboko, polukružno izrezan leđni dio (sl. 16). Imaju ovratnik i s obje strane prednjice naznaku džepova izvedenu valovitim, plitkim otvorima opšivenim najčešće jedan crnim, a drugi plavim suknom. Ovi „džepovi“ uglavnom nemaju stvarnu funkciju, osim one ukrasne. Na objema prednjicama prosluk je imao rupice uz koje su prišivena ukrasna, žirolika dugmad. Iako je bio opremljen pucetima, *prosluk* se nosio otkopčan. Glavni ukras na *prosluku* predstavljaju *šikovi* - kupovne, pozamanterijske vrpce, zlatne i srebrne. *Šikovi* su se prišivali najviše po prednjicama, ali i po ovratniku i uz sve njegove rubove. S obzirom na količinu ukrasa *prosluk* može biti „malo ili jako ušaran“. Dodatno se *prosluk* mogao ukrasiti još raznobojnim strojnim vezom cvjetnih motiva, te prošivanjem crnim koncem.

¹⁷ Stariji svijet i danas redovito koristi mađarske nazive za baranjska sela. Tako je Šumarina Benga, Baranjsko Petrovo Selo Petarda, Topolje je Ižip, Branjin Vrh Brnjevar itd.

Sl. 19. Pavo Franjin-Matokov, Pavo Taradan-Markiće (sjedi) i Stipo Rusić-Jožin iz Baranjskog Petrovog Sela. Pavo Franjin i Stipo Rusić nose građanska odijela, a Pavo Taradan crne lače, rubinu, prosluk i čorapke, snimljeno 1935. g.

Koliko su se u Baranji voljeli kititi pokazuje nam i postojanje svojevrstna muškog, prsnog nakita - *novaca*. *Novci* su srebrnjaci manjih dimenzija nanizani na metalni lančić. Svojim središnjim dijelom pričvrstite se za *rubinu*, a onda s oba kraja, simetrično, za *prosluk* (sl. 1 i 17). Kao ukras mogao se nositi i *lančić*, bez *novaca* (sl. 8), ili je na jednom njegovom kraju mogao biti džepni sat.

Oko vrata vezivali su baranjski Šokci svilenu ili kašmirsku maramu koju su nazivali *poša*. Osim jednostavno svezane *poše* (marame), postojala je i jedna njena inačica dodatno ukrašena, koja je svojim oblikom još više podsjećala na danas općeprihvaćenu i proširenu kravatu (sl. 10).

Neizostavan je u odjeći svakog Šokca, pa tako i baranjskog, *šešir*. Pored šešira znali su muškarci u Baranji pokrivati glavu i *šubarom* izrađenom najčešće od janječeg krzna. Kada govorimo o svečanim nošnjama, uz *gaće* i *rubinu* nosi se u pravilu *šešir*, a *šubara*, koja je i inače bila manje u uporabi, uz *komošne lače*.

Sl. 20. Pavo Posavac (sjedi) i „njegovi pajdaši”. Posavac nosi rubinu, prosluk, bijele lače i cipele, godina nepoznata

Pregača, *pregačica*, dio je svečanog muškog šokačkog *riva* u Baranji i to njegov najupečatljiviji dio. Jelka Radauš-Ribarić ističe mušku pregaču kao veoma arhaičan predmet koji „nema praktične svrhe nego sadrži izrazito magijsko, apotropejsko značenje” (RADAUŠ-RIBARIĆ 1975.: s.p.).

Muškarci, dakle, nisu *pregačicu* nosili svakodnevno nego samo uz svečanu nošnju, u svečanim prigodama, nedjeljom i blagdanima. Postoji nekoliko vrsta ovakvih pregačica s obzirom na materijal i način izrade i ukrašavanja. Izrađivale su se od domaćeg platna, otkane na tkalačkom stanu raznobojnom vunom, pri čemu je uvijek prevladavala crvena. Utkati se, osim vune, mogla i *sрма*, srebrna ili zlatna nit (sl. 21).

Pregačice su ukrašavali i vezom koji se obilato još mogao upotpuniti *jaspricama*. Takve muške *pregačice* uglavnom su bile *popletane po protku* (sl. 17).

Muške *pregačice* u jednoj svojoj inačici identične su krojem, materijalom i nazivljem onima kakve su nosile i žene. Riječ je o pregačicama izrađenim od kupovnih materijala koji su se „kupovali na meter”. Tako razlikujemo *svilence* izrađene, dakako, od svile (sl. 22), i *vunence*, od vunenog materijala, najčešće kašmira (sl. 12).

Muške tkane i (*na*)šite *pregače*, *svilenci* i *vunenci* obrubljeni su, uz tri stranice, šikovima i čipkom. *Svilenci* i *vunenci* bili su, kao i *gaće*, *uskaliti* - složeni u uzdužne sitne nabore, *skalice*.

Gornji dio svake tkane i *našite* pregače čini komad običnog bijelog platna koji ostaje neukrašen jer ga prekriva rubina. *Pregačica* seže muškarcima malo ispod koljena i

nešto je kraća od gaća jer su rubovi nogavica obično ukrašeni vezom i čipkom koji se mogu vidjeti ispod *pregačice*.

Obući i čarapama pridavala se velika pozornost s obzirom na vrstu, izradu, boje i pravila nošenja. Međutim, kada su to vremenske prilike dopuštale, muškarci, djeca pa i žene hodali su bosu. Čak i kada su bili odjeveni u najsvečanije ruho, znali su biti bosonogi. Tako su, primjerice, ljeti, svečano odjeveni za nedjeljnu misu, do crkve hodali bosu, a onda bi obuvali *čorapke*.

Čorapci, *čose* najčešća su vrsta obuće u Baranji. Nose ih svi - djeca, žene i muškarci. Ispleteni su od vune i, nešto rjeđe, od pamuka. *Čorapci* su raznobojni (plavi, crni, zeleni, crveni), a bilo ih je i šarenih, ispletenih u više boja ili dodatno našivenih s raznobojnom vunom.

Sl. 21. Janja Benak, Eva Pavlović, Pavo Šovakov i Marko Pavlović (s lijeva na desno). Muškarac lijevo nosi rubinu, prosluk i bijele lače, a Marko Pavlović (desno) vrtanu bijelu rubinu i gaće, te pregač otkan vunicom i srmom, godina nepoznata

Stopala *čorapaka* podšivena su debljim domaćim tkanjem, *oplatom*, ili kožom. Postojale su razlike u boji i ukrasu, što je ovisilo o spolu i životnoj dobi. Mlađi muškarci nose šarenije *čorapke*, a stariji *podmrko*, zagasitijih tonova i s manje šara, uglavnom od crne, bijele, zelene i plave vune. Ipak, najsvečanije muške *čorapke* iste su kao i ženske.

Čarape, *čorape*, koje su također bile vunene i sezale do koljena, oblačili su obično zimi uz *čorapke*.¹⁸Kada je riječ o *čarapcima* i čarapama, treba ukazati na jednu zanimljivu pojavu. Naime, u Baranji su *čorapke* i *čorape* pletli muškarci. Opis pojedinih majstora i njihovog pletalačkog

umijeća nalazimo u članku Stjepana Brdarića *Pletači čarapa i čarapaca u Baranji* (BRDARIĆ 1982.: 12). Stjepan Brdarić poimence navodi muškarce iz Baranjskog Petrovog Sela koji su do 30-ih godina prošlog stoljeća izrađivali *čarapce* i čarape na osobit način. *Čorape* su pletli s pet ravnih igala tako da su počinjali od prstiju, a završavali u gornjem njihovom dijelu, ispod koljena. Čarape mogu biti *pletene* i *našite*, jednobojne ili šarene. Obično se pletu s crvenom bojom, a mogu biti i *morgaste* (roza). Kod pletenih *čorapa* ukras se izvodi tijekom pletenja, pa tako imamo *čorape vitane*, *čorape na jabuke*, *na zvizde*, *na konje*, *na grane*, *na crvke*, *rastov list*, *esovi*, *križiči*, *pilići*, *zupče...* (sl. 15 i 22). Stjepan Brdarić ističe da su *vitane* čarape bile u modi nakon Prvog svjetskog rata. To nam potvrđuju i fotografije. Na dvjema fotografijama snimljenim oko 1930. g. *čorape* se dobro vide. Muškarci nose *vitane* čorape, *na tice* (sl. 15), odnosno *na jabuke* (sl. 22).

Kod *našitih* čarapa ukras se našije vunicom zelene, plave, bijele, žute, *morgaste* boje. Prevladavaju geometrijski i stilizirani cvjetni motivi (*grožđe*, *ružičke*, *ptice*). Za njih Stjepan Brdarić kaže da su „došle na modu pred Drugi svjetski rat” (BRDARIĆ 1982.: 12).

Sl. 22. Marko Pavlović (rod. 1909.) nosi crnu kašmirsku rubinu, svilenac, čarape vitane na jabuke i cipele, Baranjsko Petrovo Selo, snimljeno oko 1930. g.

Na sve to obuvali su zimi drvene *cokule*. Na *vašarima* su se kupovale jednobojne suknene *čorapke* od plave ili crne valjane vune s kožnim potplatima. Stariji muškarci najviše su nosili kožne opanke. Zimi su noge još omatali

¹⁸ Napominjem da su u upotrebi oba naziva, *čorapci*/čarapci, odnosno *čorape*/čarape za istu vrstu predmeta.

obojcima, obojčićima, ovojima za noge otkanim raznobojnom vunom.

Zanimljive su i muške cipele koje su bile u modi u baranjskim selima u prvoj polovici 20. stoljeća, koje svojim izgledom podsjećaju na opanke. Bile su prilično otvorene, a na prednjem, gornjem dijelu imale su prorez, jezičak kroz koji se provlačio komad kože i vezivao s vanjske strane kopčom (sl. 20 i 22). Najomiljenija i najcjenjenija muška obuća bile su kožne, crne *čizme* s visokom sarom.

Zimska odjeća upotpunjena je odjevnim predmetima, odnosno *kožuvima* i raznim vrstama *bekeša* (kaputa) kojima su se zagrtali muškarci, ali i žene. *Kožuh, kožuv*, nosili su i muškarci žene. Za razliku od *kožuška, kožuv* ima duge rukave. Izrađen je od ovčje kože s runom prema unutra. Struk mu je istaknut umetanjem klinova. Vratni izrez i rubovi rukava obrubljeni su crnim runom. Ukrašavao se apliciranjem raznobojnih komada kože.

Još je jedan kožni odjevni predmet dio muške nošnje u Baranji. Riječ je o prsluku, *pršnjaku*, koji je izrađen također od ovčje kože s runom na unutrašnjoj strani. *Pršnjak* je pokrivač samo leđa i prsa, a „kopčao se s jedne strane, pod rukom”. Baranjski *pršnjaci* „bili su braon i malo ušarani kožom”.

Gunac je vrsta *bekeša*, suvrstica zimskoga kaputa. Izrađen je od „podstavljenog debelog štofa, većinom crnog. Ima kragnu od krzna, obično od zeca”. Dopirao je do koljena.

Omiljena među baranjskim Šokcima i svojevrstan statusni simbol bila je *srdoma*. To je sukneni dugi kaput bez ovratnika isključivo od bijele čohe, *čoje*. *Srdoma* je ukrašena suknom u boji, te vezom raznobojnom vunom po prednjicama i ušivenim joj rukavima. Izrađivali su ih specijalizirani zanatlije.

Sl. 23. Eva Ivanović (rod. 1909.) i Pavo Posavac (rod. 1907.) iz Baranjskog Petrovog Sela. On nosi šešir, sašitu rubinu, prosluk, bijele lače i cipele, godina nepoznata

ZAKLJUČAK

Prva polovica 20. st. razdoblje je u kojem narodna nošnja doživljava svoje vrhunce u izradi, raznovrsnosti, kićenosti, koloritu i skladu. To je, naime, razdoblje kada je još uvijek u upotrebi *šokačko ruvo* koje, kod muškaraca, podrazumijeva platnene *gaće* i *rubinu*, te u svečanijim inačicama još i *pregač, prosluk* i *šešir*. U toj svečanoj muškoj nošnji možemo primijetiti jednu baranjsku specifičnost. Muškarci nose pojedine odjevne predmete posve identične onima kakve nose i žene. Riječ je o vrsti *pregače (svilenac ili vunenc)* te pletenim *čorapama* i *čorapcima*. Muška baranjska nošnja specifična je i po svojim *rubinama*, odnosno načinu na koji su im ukrašeni rukavi. I u ovoj pojedinosti muška se nošnja veoma približila ženskoj. Ukrašavanje rukava muške *rubine* nimalo ne zaostaje, ni po vrsti ni po količini ukrasa, za ženskim *rubinama*.

Ukazao sam na neke posebnosti muških dječjih *rubinica*, kao i na neke detalje u muškoj narodnoj nošnji (kićenje šešira, novac ili sat kao dodatni ukras itd.), a uočene su i razlike unutar same podravske grupe (način slaganja gaća u selu Luč, odnosno u Šumarini).

Istovremeno, to je razdoblje u kojem se ta narodna nošnja postupno napušta, a na njeno mjesto dolaze odjevni predmeti u kojima su vidljivi utjecaji gradske mode. Ove izmjenjene i seljačkom ukusu prilagođene odjevne predmete (*kašmirske košulje, lače*) konačno će zamijeniti odjeća

posve građanskoga kroja (sl. 19 i 20). Taj se proces odvijao u prvoj polovici 20. stoljeća, a posebno intenzivno nakon 1930. g. Pri tome su postojale određene pravilnosti međusobnih kombinacija pojedinih odjevnih predmeta (platnena *rubina* gotovo se nikada nije nosila uz kupovne hlače).

Prvi su narodnu nošnju počeli napuštati muškarci i to, uvjetno rečeno, u nekoliko faza koje ne možemo precizno vremenski razgraničiti¹⁹. U prvoj fazi su napustili platnenu *rubinu* i zamijenili ju kašmirskom *rubinom* (košuljom), koja se nosila uz platnene gaće (sl. 1), a potom, u drugoj fazi, napuštaju i gaće, te umjesto njih oblače *lače* (sl. 23). Posljednja, treća faza, zapravo je prelazak na odijela građanskoga kroja (sl. 19 i 20).

Odijela kakva vidimo na pojedinim fotografijama kupovala su se na sajmovima. Sastoje se od *lača*, *prosluka* i *bekeša* (sako). Ova odijela šivana su od tamnoplavog ili smeđeg *štofa*, vunene tkanine. Mogla su biti jednobojna, ali i s uzorkom *karirana* i na *prutke*, prugice, najčešće bijele. Košulje su se rjeđe kupovale. Šivale su ih „šnajderke po selu, od flanela”. Uz ovakvo odijelo i dalje se nosi šešir, a *pošu* je zamijenila kravata.

Jedna fotografija prikazuje članove Ogranka Seljačke sloge iz Baranjskoga Petrovog Sela u narodnim nošnjama na Smotri u Osijeku 1936. g. Seljačka Sloga „bila je kompleksna organizacija te je radila na opismenjavanju seljaka, poboljšanju gospodarstva i higijene, organizirala smotre, obnavljala nošnju, osnivala sudove dobrih i poštenih ljudi, objavljivala pjesme, drame, priče i osvrte svojih članova” (KRISTIĆ 2002/2003.: 89). Pavao Sekereš, istaknuti član Sloge, opisujući nošnju baranjskih Hrvata, ističe upravo onu inačicu koju je ova organizacija smatrala vrijednom u svom nastojanju da se sačuva seljačka nošnja i njena izvornost: u cijelosti ručno izrađena nošnja (LEČEK 2005.: 303). Ostale fotografije u ovom radu iz istog tog vremena, dakle 30-ih godina 20. stoljeća, pokazuju da je baranjskom Šokcu tada svečana bila i neka druga nošnja, u kojoj je vidljiv utjecaj grada. Tu pojavu Pavao Sekereš spominje, ali i ističe da se ljepota „ovako šarene i kićene narodne nošnje ne poklapa sa ljepotom koja zanosi gradski svijet” (SEKEREŠ 1937.: 123).

LITERATURA

BRDARIĆ, S., 1982., *Pletači čarapa i čarapaka u Baranji* // Đakovački vezovi, Đakovo, 12-13.

IVANKOVIĆ, I., 2001., *Hrvatske narodne nošnje*, Zagreb.

KRISTIĆ, K., 2002.-2003., *Seljačka sloga i narodna nošnja (u razdoblju od 1926. do 1929. i od 1935. do 1940. godine)* // Studia Ethnologica Croatica 14-15, 89-143, Zagreb.

LECHNER, Z., 2000., *Rubine baranjskih Hrvatica* // Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb, 179-202.

LEČEK, S., 2005., *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. -1941.)*, Slavonski Brod.

MAGLICA, N., 1992., *Narodna nošnja baranjskih Hrvata* // Studia Ethnologica 4, Zagreb, 117-140.

MAGLICA, N., 2003., *Baranja se šareni - Predajno ruho baranjskih Hrvata*, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb.

MIHALJEV, J., 1972., *Mara veze lipotu vezove* // Đakovački vezovi, Đakovo, 14-15.

MURAJ, A., 1998., *Obrisi svakidašnjeg života – Odijevanje* // Etnografija, Zagreb, 109-150.

PINTEROVIĆ, D., 1954., *Etnografske karakteristike hrvatskih sela u Baranji* // Osječki zbornik 4, Osijek.

RADAUŠ-RIBARIĆ, J., 1975., *Narodne nošnje Hrvatske*, Spektar, Zagreb.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, D., 1988., *Etnologija naše svakodnevice*, Zagreb.

SEKEREŠ, P., 1937., *Narodna nošnja kod baranjskih Hrvata* // Seljačka sloga 2/1937, 6, Zagreb, 123-124.

SEKEREŠ, S., 1944., *Hrvatska narodna nošnja u Baranji* // Klasje naših ravni, Zagreb, 97-99.

ŠAROŠAC, Đ., 1986., *Narodna nošnja baranjskih Hrvata*, Budimpešta.

ŠESTAN, I., 1986., *Narodna nošnja Baranje – Topolje*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

¹⁹ Još i danas pojedine Šokice u Baranjskom Petrovom Selu svakodnevno nose svoje vunene *suknje*. To su: Marta Požgain-Prakaturova (rod. 1909.), Janja Posavac-Vargina (rod. 1919.), Marta Ivanović-Klarićeva (rod. 1925.) i Marta Katičić-Katićina (rod. 1928.).